

Waarom verhalen van mensen ertoe doen

“Ik weet niet dus ik ben” Lucas de Man (creator)

Het rijk maakt een Nationale Omgevingsvisie (NOVI) en zoekt hiervoor samenwerking met provincies en gemeenten, met wetenschappers en met de samenleving. De omgevingswet, waarvan de NOVI één van de kerninstrumenten is, doet een groot beroep op burgerschap en op burgerparticipatie. Een deel van die burgerparticipatie kan bestaan uit verhalen van mensen over hun leefomgeving. Hoe ervaren zij hun leefomgeving? Hoe gaan ze ermee om? Wat vinden zij daarin belangrijk, mooi, lelijk, van waarde of juist niet? Natuurlijk hebben verschillende mensen daar verschillende ideeën en opvattingen over. Maar door veel verhalen op te halen bij verschillende groepen ontstaat een gedeeld beeld hoe mensen hun fysieke leefomgeving beleven, waarderen en maken.

Waarom is het belangrijk om de inbreng van mensen mee te nemen bij de ontwikkeling van een visie op de fysieke leefomgeving door het rijk? Wat kunnen die verhalen bijdragen aan de ontwikkeling van een Nationale Omgevingsvisie?

Dit essay is een handreiking aan het Rijk om te helpen bij de beantwoording van deze vragen en beschrijft waarom de verhalen van mensen er juist in het huidige tijdsgewricht van transitie nog meer toe doen dan voorheen.

Werkplaatsen, ronde tafels en andere ervaringen

Binnen de overheid zijn veel initiatieven om de burger te betrekken bij beleidsontwikkeling en uitvoering. Op allerlei verschillende manieren wordt vormgegeven aan een maatschappelijke dialoog. De G1000 is hier een spraakmakend voorbeeld van. Ook voor de ontwikkeling van een eerste Nationale Omgevingsvisie buigt het rijk zich over de vraag hoe de mensen in Nederland te betrekken bij de ontwikkeling hiervan. Het programmateam organiseerde een aantal bijeenkomsten rond dit onderwerp en nodigde experts uit hun kennis en ervaringen te delen en te verbinden.

Wat opvalt in deze bijeenkomsten is de vanzelfsprekendheid om mensen in Nederland te betrekken bij tal van activiteiten. De verschillende deelnemers geven de volgende redenen om mensen te betrekken bij overheidsactiviteiten:

- Het potentieel van werk, denk en creatiekracht in Nederland benutten
- Aansluiten bij en samenwerken met de energieke samenleving
- Herkennen en erkennen van zorgen, wensen en meningen die leven onder mensen in Nederland

Niet verwonderlijk dat juist deze redenen genoemd worden. De samenleving was immers nog nooit zo hoogopgeleid als nu. Hierdoor zijn mensen meer dan ooit in staat en waarschijnlijk ook bereid om te reflecteren op die samenleving, er ideeën over te ontwikkelen, eraan bij te dragen en er verantwoordelijkheid voor te nemen (Reybrouck, van 2013 VN, Nussbaum 2010). Dat mensen dat ook doen blijkt uit fenomenen als een energieke samenleving en de participatie samenleving die juist nu opgang doen. Een mondige en initiatiefrijke samenleving heeft twee kanten. Aan de ene kant leidt het tot initiatieven, meedenken en opbouwende feedback, en aan de andere kant zijn er kritische geluiden over die samenleving en de plannen en activiteiten van de overheid. Mensen zijn het niet eens met sommige plannen, voelen zich niet voldoende gezien of erkend in hun mening of zijn niet tevreden over de manier waarop, of mate waarin, de overheid hen betreft.

Uit de bijeenkomsten met de experts blijkt ook dat iedereen andere ideeën en ervaringen heeft over *hoe* mensen te betrekken bij activiteiten van de overheid en wat dat oplevert. Verschillende partijen

spreken elkaar tegen over nut en noodzaak. Waar de een vraagtekens zet bij de opbrengt is de andere juist zeer enthousiast. Uitspraken variëren van “Niet aan beginnen, leidt tot eindeloos veel gedoe en weinig opbrengst” tot: “Fantastisch plan, wij hebben zo veel meer kunnen doen door de bijdragen van mensen in ons gebied”.

De provincie Brabant bij voorbeeld wilde mensen uit voor hen nog onbekende netwerken aantrekken om mee samen te werken. Anne van Kuijk van de provincie Brabant: “Je moet niet mensen vragen naar je toe te komen, maar kijk *waar* het al gebeurt. Als je ze naar je toe laat komen, komen dezelfde mensen als altijd. Kijk *waar* zit de dynamiek, waar gebeurt het”.

Door in een ongebruikelijke setting met gemengde groepen te werken kan een dynamiek ontstaan die mensen energie geeft en waar veel ideeën uit voortkomen. Vanuit die gedachte ging de provincie op pad met een tapijt waarop de plattegrond van de regio is ingeweven. Het bleek een succesverhaal. Mensen vonden het enorm leuk om met elkaar in gesprek te zijn aan de hand van ‘hun’ tapijt. Het tapijt werkte in het begin als conversatiestarter en werd gaandeweg een symbool voor een gedeelde visie op de leefomgeving.

Werkte het tapijt in de regio Brabant geweldig, het blijft de vraag of dat in een andere stad of regio automatisch ook zo zou zijn. In een dynamische omgeving is het de kunst om per moment en situatie te herkennen wat nodig en/of mogelijk is. Of iets ook echt werkt en effectief is blijkt pas in het doen zo geven de deelnemers in de verschillende bijeenkomsten aan.

Allemaal redenen om goed en zorgvuldig te kijken naar *hoe en waartoe* het rijk de verhalen van mensen een stem wil geven in de ontwikkeling van een Nationale Omgevingsvisie.

Transitie

“Dit is geen tijdperk van verandering maar een verandering van tijdperk” Jan Rotmans

Het manifest 2040, de uitkomst van het Jaar van de Ruimte, zet een toon van vernieuwing door te beginnen met de volgende zin: “We willen dat Nederland in 2040 de gaafste metropool ter wereld is. Groen, veilig, welvarend en circulair, dus met een minimale claim op water, bodem, grondstoffen en fossiele energie.” Een ambitie die een transitie opgave op verschillende terreinen impliceert.

Niet alleen het manifest duidt op een verandering van tijdperk. Ook de veranderingen die nodig zijn om de verschillende crises op het gebied van economie, klimaat, energie en grondstoffen bij de wortels aan te pakken duiden op transitie opgaven. Opgaven waarin vanzelfsprekende denkkaders, werkwijzen en manieren van produceren, ondernemen en consumeren op de schop gaan.

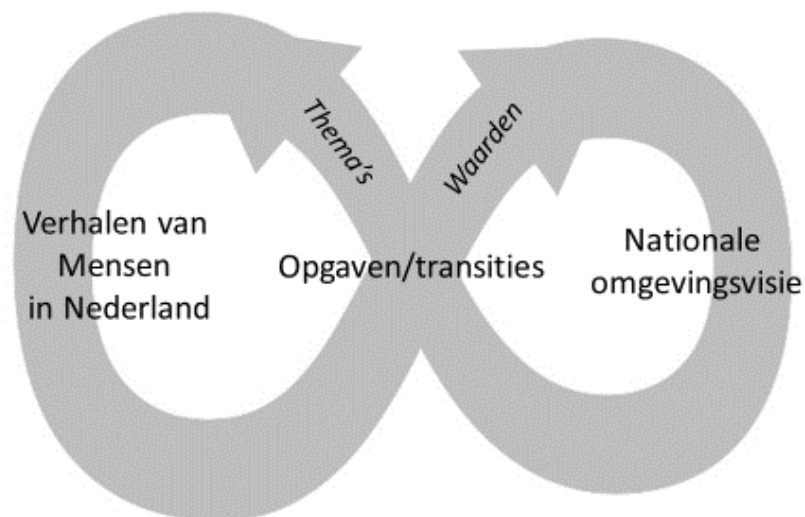
We bevinden ons in een verandering van tijdperk, een periode die zich kenmerkt door kwetsbaarheid en instabiliteit. Het verlangen naar houvast is groot, net als de potentie voor radicale vernieuwing. Dat laatste uit zich bijvoorbeeld in een toenemend aantal broedplaatsen, ateliers voor vernieuwing, innovatie labs, sociale ondernemingen en maatschappelijke initiatieven waar mensen met tomeloze energie werken aan een nieuwe betere toekomst voor Nederland. Het eerste zie je terug in mensen en organisaties die stevig vasthouden aan oude waarden, bekende patronen en instituties. Zij maken zich zorgen over wat komen gaat en over wat mogelijk verloren gaat. Of deze zorgen gegrond zijn, kan alleen de geschiedenis uitwijzen. Het is nu eenmaal zo dat een verandering van tijdperk niet wordt uitgedacht aan de tekentafel, maar ontstaat uit verschillende bewegingen in het collectief.

Leven en werken in een tijd van transitie betekent omgaan met ‘niet weten’. Het vraagt om denken en handelen in een vloeibare samenleving: een samenleving met weinig houvast en veel dynamiek. Een vloeibare samenleving vraagt om alertheid in waarnemen, in zien wat ontstaat, daaraan betekenis geven buiten de gebaande paden en op die manier ontdekken welke nieuwe frames en

concepten ontstaan. Dat kan alleen als je midden in die veranderingen staat; als je de verhalen van mensen over wat ontstaat, wat belangrijk is, wat goed gaat en wat niet, hoort en beschouwt als een belangrijke bron voor de ontwikkeling van of de gevolgen voor de leefomgeving in een nieuw tijdperk. Een grote variatie aan opinies, verhalen, wensen, dromen, ervaringen, zorgen en initiatieven kan op deze manier dienen als bron om de onderliggende waarden van mensen in Nederland uit te destilleren. Waarden die een basis voor een Nationale Omgevingsvisie kunnen zijn.

Het rijk kan kiezen om meer of minder te sturen in het ophalen van verhalen door thema's of onderwerpen aan te dragen of door dat juist niet te doen en volledig open te laten en mensen te laten bepalen wat zij willen vertellen. Door afwisselend meer en minder te sturen ontstaat een dynamiek waarin gedeelde waarden voor de leefomgeving, opgaven en transities zich aftekenen, die vervolgens weer geïnterpreteerd of verdiept kunnen worden in meer gestuurde dialogen.

Zo ontstaat een beweging waarin verhalen een voortdurende bron zijn voor een visie op en ontwikkeling van de leefomgeving in tijden van transitie. De verhalen van mensen zijn niet alleen van waarde het ontwikkelen van een visie, maar zijn soms ook het begin van anders handelen in, of het herontwikkelen van de leefomgeving. Verhalen van mensen doen ertoe om de transitie te herkennen, erkennen en verder te ontwikkelen.

Figuur 1 Dynamiek van ontwikkeling van een omgevingsvisie in tijden van transitie

Het ontwikkelen van een Nationale Omgevingsvisie heeft in tijden van transitie de basis van verhalen nodig om de kwaliteit van die visie te borgen. Dat wat we weten is niet genoeg om de toekomst te bepalen. Dat wat we samen willen, wensen, benoemen en zien ontstaan (wisdom of the crowd) is doorslaggevend voor de kwaliteit van de Nationale Omgevingsvisie die transities in, van en door de leefomgeving mogelijk maakt.

Verhalen van mensen verzamelen

Verhalen van mensen in Nederland over hun leefomgeving doen ertoe omdat ze:

- Een groot potentieel aan kennis en ervaring ontketenen,
- De gedeelde waarden, opgaven en transities in wording duiden: ze kondigen het nieuwe tijdperk als het ware aan,
- Het mogelijk maken om bij de energie en creaties van mensen aan te sluiten,
- De zorgen van mensen duiden en erkennen,
- Het begin zijn van en het draagvlak voor concrete veranderingen in de leefomgeving.

De kunst is om verhalen van alle mensen te verzamelen. Want het is de breedte en variatie van mensen en verhalen die in dit geval de kwaliteit borgt. Dus niet alleen de verhalen van de vernieuwers, ook die van de mensen die willen behouden en behoeden, die kritisch zijn, zich zorgen maken of moedeloos, teleurgesteld en/of ongeïnteresseerd zijn.

Alle mensen hebben verhalen te vertellen, verhalen over wat zij mooi, lelijk, belangrijk en onbelangrijk vinden in hun leefomgeving. Verhalen over wat zij willen doen in die leefomgeving, hoe ze die willen gebruiken, toepassen, onderzoeken, veranderen en welke betekenis de leefomgeving voor hen heeft. Verhalen over werk, wonen en leven vanuit de ratio, spiritualiteit en emoties.

In die verhalen, ervaringen, dromen en zorgen tekent het nieuwe tijdperk zich af. Daarin komen opgaven naar voren die voor de mensen in Nederland van belang zijn en dienen de waarden over en voor de fysieke leefomgeving in de toekomst zich aan. De verhalen van mensen zijn niet alleen van belang in de ontwikkeling van een visie maar ook in de ontwikkeling van de fysieke leefomgeving. De energieke samenleving bouwt mee aan die omgeving, de verhalen zorgen voor ideeën en oplossingen voor concrete opgaven en betrekken mensen bij de realisatie van veranderingen in de leefomgeving.

Mensen reageren verschillend op een samenleving in transitie. Sommigen zijn zich van geen transitie bewust. In het oog van de orkaan is het windstil en onbewolkt, buiten het oog raast de storm. Afhankelijk van waar je staat, ervaar je de stilte of de storm. Veel mensen zien de storm die door de samenleving raast nog niet en staan als het ware in het oog van de orkaan (Rotmans 2012). Anderen ervaren de storm wel en kunnen daarop reageren door zich in te zetten voor behoud van het oude en of juist door het nieuwe vorm te willen geven. Deze beide stemmen zijn belangrijk bij de ontwikkeling van een omgevingsvisie. Beide krachten brengen een samenleving in beweging, activeren die samenleving. Er ontstaat energie uit zowel weerstand als uit de stroom van nieuwe ontwikkelingen.

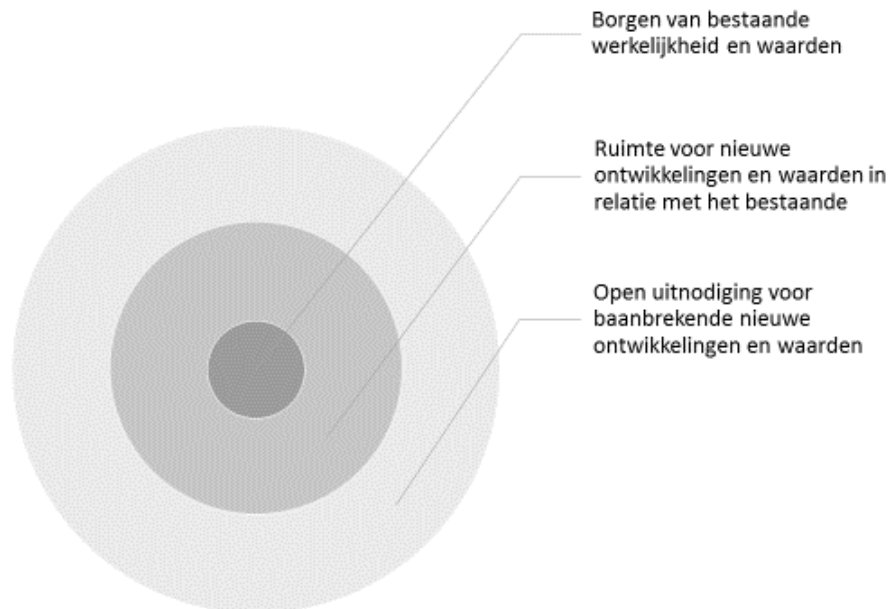
In de praktijk is het niet zo dat de ene groep alleen maar dynamiek en innovatie wil en de andere alleen maar stabiliteit en behoud. Afhankelijk van het onderwerp, de context, de mate van betrokkenheid, zullen mensen en organisaties in het ene geval nadruk leggen op continuïteit en in het andere geval op vernieuwing. Ook een Nationale Omgevingsvisie zal beide componenten in zich hebben. Zowel het behoud van waarden van de leefomgeving als de innovatie ervan. De visie zal ruimte geven en beperken.

Van plattegrond naar denkkader

De omgevingsvisie van de gemeente Boekel (NB) verbeeldde dat in plattegrond bestaande uit drie cirkels vanuit de dorpskern naar buiten, waarbij de vrijheidsgraad voor vernieuwing toe nam van binnen naar buiten. Daardoor ontstond houvast over wat vaststaat en wat vrij is, waar de overheid leidt en waar niet. Die helderheid maakte het voor mensen makkelijker om in te stappen in het meedenken over het gebied en de ontwikkeling daarvan.

Het rijk zou met een vergelijkbare indeling kunnen werken door mensen in Nederland te vragen welke waarden van de leefomgeving behouden of juist vernieuwd moeten worden. Niet in de vorm van een plattegrond die verwijst naar een specifiek gebied, maar als een denkraam met verschillende vrijheidsgraden in denken. Zo wordt zichtbaar dat mensen verhalen kunnen vertellen over wat ze willen behouden, waar ze oud en nieuw willen verbinden en waar ze innovatie belangrijk vinden. Hierdoor ontstaan drie denkrumtes die de variatie in posities van mensen erkennen. Mensen kunnen zo kiezen waaraan ze willen bijdragen, welke verhalen ze in elk van de cirkels willen delen over de leefomgeving van Nederland.

Bovendien biedt het de mogelijkheid voor het rijk om verwachtingen te managen. Mensen die alles anders willen zien zo dat er ook waarden zijn die niet zullen veranderen. Net zoals mensen die alles willen laten zoals het is kunnen zien dat dat niet het geval zal zijn. Het motiveert mensen om bij te dragen aan wat zij belangrijk vinden of waar ze voor staan en voorkomt teleurstelling als in de omgevingsvisie ook waarden naar voren komen die hen minder aanstaan.

Figuur 2 Ruimte voor vernieuwing en behoud

Dit denkmodel helpt mensen en het rijk om de verhalen te duiden in termen van transitie en behoud.

De verhalen van de energieke kant van de samenleving liggen vaak dicht onder de oppervlakte. Mensen vertellen er graag over omdat ze weten wat ze willen, omdat ze er emoties bij hebben en omdat ze denken dat het helpt als ze hun mening geven. Daarnaast is er een groep mensen die het idee hebben dat hun mening er niet toe doet. Dat het geen zin heeft om hun verhalen te delen omdat daar uiteindelijk toch niets mee gebeurt. Het bovenstaande denkraam helpt daar maar ten dele bij. Het dilemma hoe mensen te betrekken die daar in eerste instantie geen zin in hebben, om wat voor reden dan ook, blijft een lastige. Als gezegd, om de kwaliteit van een omgevingsvisie te borgen in tijden van transitie, is het belangrijk om ook deze stemmen ook op te halen, te horen en mee te nemen.

In de verschillende bijeenkomsten werden een aantal suggesties gedaan om de variatie aan mensen en verhalen te vergroten. Om te zorgen dat ieders stem gehoord wordt, zowel die van de energieke vernieuwers en meer conservatieven als die van de mensen die zich niet betrokken voelen. In het kort komen die suggesties op de volgende vier punten neer:

1. Nodig mensen uit om vrijuit te spreken
Mensen spreken vrijer als ze aangesproken worden als mensen en niet als functionaris of als deel van een organisatie of systeem. Als functionaris hebben mensen het idee dat ze alleen vanuit hun professie of rol iets kunnen zeggen. Bovendien brengen functies en rollen hiërarchie aan tafel, omdat de verschillen tussen mensen expliciet worden. Als mensen vrijuit en in gelijkwaardigheid kunnen spreken en luisteren haal je het volle potentieel aan meningen, ideeën, kennis en ervaring uit mensen.
2. Varieer in vormen en plaatsen van ontmoeten

“One size doesn’t fit all.” De mogelijkheden zijn talrijk: via social media, G1000 aanpak, aansluiten bij evenementen, lokale activiteiten en initiatieven. Mensen kunnen schrijven, vertellen, in gesprek of aan de hand van vragenlijsten hun verhalen kwijt. Ook de plaats van elkaar ontmoeten maakt uit. Om te beginnen of mensen komen en vervolgens of mensen zich er thuis voelen. Mensen die de nadruk leggen op behoud zullen zich minder op hun gemak voelen in broedplaatsen voor vernieuwers. Dichtbij en laagdrempelige locaties zijn zeker ook voor mensen die zich minder berokken voelen een voorwaarde.

3. Benadruk wat mensen bindt

In de politiek ligt de nadruk vaak op de tegenstelling. Mensen vertellen meer en vrijer, en voelen zich beter in een setting waar het zoeken naar het gemeenschappelijke het uitgangspunt is.

4. Ga actief op zoek naar unusual suspects en communities.

De formele maatschappelijke organisaties, waarmee de overheid gewend was ‘zaken’ mee te doen, zijn niet meer representatief voor brede groepen in de samenleving. Er zijn nieuwe intermediairen en communities ontstaan, zoals de Stadslabs. Maar ook andere (virtuele) communities, die op het eerste gezicht misschien niet geassocieerd worden met de leefomgeving bieden de gelegenheid om unusual suspectst te ontmoeten en hun verhalen op te halen.

Voor het ontwikkelen van een Nationale Omgevingsvisie is de stem van de mensen van Nederland cruciaal. Die stem is cruciaal om de kwaliteit van de visie in een tijd van transitie te borgen. Daarvoor zijn alle stemmen nodig variërend van de energieke voorloper tot het kritisch tegengeluid. Van degenen die al in actie zijn tot degenen die zich niet betrokken voelen.

Het is aan het rijk hen allemaal uit nodigen, barrières te slechten en mensen bij elkaar te brengen om hun verhalen te delen. Het programmateam Nationale Omgevingsvisie kan namens het rijk die verhalen met elkaar verbinden tot een bron document voor de Omgevingsvisie. Door patronen te duiden, waarden te destilleren, trends te herkennen en initiatieven in het licht te zetten ontstaat niet alleen inspiratie en onderbouwing voor een visie vanuit verschillende perspectieven, maar ook draagvlak en actie voor veranderingen in en van de leefomgeving.

Infrastructuur voor de ontwikkeling van de nationale omgevingsvisie

De ontwikkeling van een Nationale Omgevingsvisie samen met mensen is een levendig proces waarin de rol van de overheid luisterend en vragend is. Waarin verhalen van mensen waarden en opgaven voor de visie duiden en waarin het rijk onderwerpen, thema’s of vragen voor kan leggen aan mensen. Het rijk luistert naar velen en weet daar verhaal van te maken.

Op die manier ontvouwt de Nationale Omgevingsvisie zich in de loop van de tijd mede op basis van de inbreng van mensen in Nederland. Langs diezelfde lijn kan ook de ontwikkeling van de fysieke leefomgeving plaats vinden. Juist omdat er zoveel initiatieven in de samenleving zijn die zich actief bezighouden met ontwikkeling en behoud van delen van de leefomgeving is het mogelijk om de samenleving niet alleen te betrekken bij de visieontwikkeling maar ook bij de realisatie daarvan. Dat pleit voor het inrichten van een infrastructuur die een voortdurende interactie tussen samenleving en rijk faciliteert op het gebied van de leefomgeving.

In de ontwikkeling naar de Nationale omgevingsvisie kan het rijk een infrastructuur in de vorm van holding spaces (tijd, plaats, media, activiteiten) voor ontmoeting en co-creatie organiseren. Een denk en doe ruimte die mensen faciliteert in hun bijdrage aan visie op, ontwerp, ontwikkeling en realisatie van de leefomgeving. Een plaats die ruimte geeft aan mensen en hun verhalen, aan het ontstaan van nieuwe en gecombineerde verhalen, aan het met elkaar zoeken naar opgaven, duiden van transities,

vinden van oplossingen en opzetten van initiatieven en acties. Een plaats die ruimte geeft aan dialoog, discussie, tegengeluid en emoties. Uitdrukkelijk gaat het om ruimte geven aan, en niet om sturing of leidinggeven. Het gaat om een ruimte die een stem geeft aan mensen in Nederland. Het zou goed kunnen werken om die holding space te verbeelden in een vorm, een platform of op een andere manier tastbaar te maken.

De ontwikkeling van de Nationale Omgevingsvisie kan zo een iteratief proces worden op weg naar een infrastructuur die:

- Relaties legt met mensen, intermediairs en communities (bestaande en nieuwe)
- Relaties bouwt en onderhoudt (in gesprek blijven en samen leefomgeving realiseren)
- Ontmoetingen en dialogen organiseert, mogelijk maak en laat ontstaan
- Verhalen verzamelt, bewaart en duidt
- Initiatieven en ontwikkelingen in de leefomgeving in het licht zet
- Uitnodigt tot ontwikkelen van de leefomgeving

Gedurende het proces van visieontwikkeling ontstaat zo stap voor stap, door denken en doen, een holding space voor mensen en verhalen waarin de visie in geworteld is. Een holding space, of een ontmoet, denk en werkruimte voor mensen in Nederland die willen bijdragen aan de ontwikkelen van hun fysieke leefomgeving. Een ruimte die niet alleen van vitaal belang is voor de kwaliteit van de Nationale Omgevingsvisie, maar mogelijk ook voor de kwaliteit van de realisatie van de leefomgeving van de toekomst. Door de ontwikkeling van deze infrastructuur tot onderwerp van onderzoek en reflectie te maken ontstaat mogelijk ook een structureel platform voor co-creatie van de leefomgeving. Zodat ook in de realisatie van de fysieke leefomgeving de verhalen van mensen ertoe kunnen blijven doen.

Godelieve Spaas, december 2015

www.creatingchange.nl

0653166685

godelieve@creatingchange.nl

Dit artikel werd geschreven als bijdrage aan het project: Nederland van Mensen (Onderdeel van het programma Nationale Omgevingsvisie (NOVI))

Referenties

Man, de, Lucas (2015) Create, Connect Encounter, lezing op het cultuurcongres van de provincie Overijssel, 3 december Odeon, Zwolle

Ministerie van I en M, 2015, Manifest 2040, Wij maken ruimte

Nussbaum, Martha C. (2010) Not for Profit, why democracy needs humanities, Princeton University press

Reybrouck, van, David, VN 2013, <https://www.vn.nl/in-gesprek-david-van-reybrouck-en-felix-rottenberg/>

Rotmans, Jan, (2012) In het oog van de Orkaan

Rotmans, Jan, (2014) Verandering van tijdperk

Spaas, Godelieve, (2012) Onderzoek nieuwe economie, DOEN foundation Amsterdam.
<http://www.doen.nl/web/projects/Green-and-Inclusive-Economy/Research-designing-the-new-economy.htm>

Spaas, Godelieve, (2015) Organizing fields: Towards a Breakthrough in Social Entrepreneurship, Unisa South Africa

Steen, van der, Martij, Scherpenisse, Jorren (NSOB), Haijer, Maarten, Gerwen, van, Owen-Jan, Kruitwagen, Sonja, (2015) Leren door doen, Overheidsparticipatie in een energieke samenleving